

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXILI İŞLƏR NAZİRLİYİ
POLİS AKADEMİYASI

KAFEDRA

“CİNAYƏT PROSESİ”

FƏNN:

“ HÜQUQ- MÜHAFİZƏ ORQANLARI ”

ƏYANİ TƏHSİL

M Ü H A Z İ R Ə

MÖVZU № 2. “Məhkəmə hakimiyyəti və onun həyata keçirilməsinin xüsusiyyətləri

Tərtib etdi :

**“Cinayət prosesi kafedrasının rəisi,
polis polkovniki , h.ü.f.d**

SƏYYAD AGAYEV

Vaxt : 4 saat.

Mühz : 2 saat

Sem: 2 saat

Mühazirə kafedra iclasında müzakirə edilməklə bəyənilmişdir.

Protokol № _____ “ _____ ” 2021 –ci il

BAKI - 2021.

MÖVZU- 2 Məhkəmə hakimiyyəti və onun həyata keçirilməsinin xüsusiyyətləri

PLAN

1. Məhkəmə hakimiyyəti: anlayışı və onun əsas əlamətləri
2. Azərbaycan Respublikasının məhkəmə sistemi və məhkəmə instansiyaları
3. Məhkəmə-Hüquq Şurası: təşkili, tərkibi və səlahiyyətləri. Hakimlərin təyin edilməsi qaydası, hüquq və vəzifələri

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. 1, 7, 12, 13, 21, 24, 28, 32, 33, 45, 46, 54, 60, 61, 63, 67, 69, 71, 90, 106, 123, 125, 127, 128, 129, 133, 151-ci maddələr.
2. Azərbaycan Respublikasının "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" Qanunu, 10.06.1997-ci il, 7, 18, 100, 122-ci maddələr.
3. "Konstitusiya Məhkəməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
4. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi, 66-83, 359-380, 384-cü maddələr.
5. H.Eyvazov. "Məhkəmə strukturu və onun fəaliyyəti". Qanun curnalı № 6-2003. səh. 34-39.
6. M.Qəfərov, H.Eyvazov. Hüquq-mühafizə orqanları. Dərslik. Bakı, 2011.
7. Məhkəmə və hüquq-mühafizə orqanları işçilərinin dövlət müdafiəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (11 dekabr 1998-ci il).
8. Məhkəmə-Hüquq Şurası haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (28 dekabr 2004-cü il).
9. Vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını pozan qərar və hərəkətlərdən (hərəkətsizlikdən) məhkəməyə şikayət edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (11 iyun 1999-cu il).
10. C.Mövsümov. Sovet cinayət prosesi. Bakı, 1989.
11. M.Cəfərquliyev. Azərbaycan Respublikasının Cinayət prosesi. Qanun, 2005.
12. Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Qanunu (24 dekabr 2002-ci il).
13. Prokurorluq haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (7 dekabr 1999-cu il).

14. Polis haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (28 oktyabr 1999-cu il). 12-ci maddə.
15. Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (28 dekabr 1999-cu il).
16. Ədalət mühakiməsinin rəsmi emblemi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu (22 iyun 1999-cu il).
17. Hakimlərin xüsusi geyimi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (22 iyun 1999-cu il).
18. Hakimlərin xidməti vəsiqəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (22 iyun 1999-cu il).
19. Konstitusiya Məhkəməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (23 dekabr 2003-cü il).
20. Azərbaycan Respublikası məhkəmələri hakimlərinin xidməti vəsiqəsinin nümunəsinin təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı (15 yanvar 2000-ci il).
21. Hakimlərin xüsusi geyiminin verilməsi qaydaları haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı (28 dekabr 1999-cu il).
22. Hakimlərə müalicə olunmaq üçün pul təminatının verilməsi qaydasının təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı (27 avqust 2001-ci il).
23. Vakant hakim vəzifələrinə hakim olmayan namizədlərin seçilməsi Qaydalarının təsdiq edilməsi barədə Məhkəmə-Hüquq Şurasının qərarı (11 mart 2005-ci il).
24. Hakimlərin seçki komitəsi haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə Məhkəmə-Hüquq Şurasının Qərarı (11 mart 2005-ci il).

G İ R İ Ş

1995-ci ildə müstəqil Azərbaycan Respublikasında ümumxalq səsverməsi yolu ilə dövlətin ən mühüm atributlarından olan ilk Konstitusiyaya qəbul edilmişdir. Konstitusiyada hüquqi dövlətin malik olduğu əsaslar öz əksini tapmışdır. Bu əsaslar qanunun aliliyi, hamının qanun qarşısında bərabərliyi və hakimiyyətin bölgüsüdür. İdarəetmə sistemində həm qanunverici, həm icra, həm də məhkəmə hakimiyyəti dövlətin və dövlətçiliyin strateji məqsədinin reallaşmasına xidmət etməlidir.

Qanunvericilik hakimiyyətini həyata keçirən Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi qanunlar qəbul etməklə dövlətin və cəmiyyətin fəaliyyətinin nizamlanması üçün hüquqi əsaslar yaradır. İcra hakimiyyəti isə cəmiyyəti idarə etməklə yanaşı, eyni zamanda, bütün hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən qanunların və digər normativ-hüquqi aktların icrasına nəzarət edir. Lakin, cəmiyyət mürəkkəb bir sosial qurumdur və insanların davranışı prosesində müxtəlif xarakterli hüquqpozmalar baş verir. Bu hüquqpozmaların bir çoxu icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən inzibati qaydada nizamlansa da, bəzi mürəkkəb hüquqpozmaların və mübahisələrin həll edilməsi xüsusi səlahiyyətlərə malik olan orqanlar tərəfindən mümkündür. Belə məsələlərin həlli isə yalnız məhkəmə hakimiyyətinə mənsub olan məhkəmələr tərəfindən həyata keçirilə bilər.

Bu məqsədlə məhkəmə-hüquq islahatlarının həyata keçirilməsi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında təsbit edilmiş qanunun aliliyinin təmin edilməsi yolunda atılmış mühüm addımdır.

Biz bu mövzuda məhkəmə hakimiyyəti anlayışı, məhkəmə sistemi, məhkəmə instansiyaları, hakimlərin təyin edilməsi qaydası və andlı iclasçıların seçilməsi haqqında geniş məlumatlar əldə edəcəyik.

Sual 1. Məhkəmə hakimiyyəti: anlayışı və onun əsas əlamətləri

Məhkəmə hakimiyyəti qanunverici tərəfindən ümumi təsvir edilmiş hüquqi sahədə, yəni hüquqi təsbitini tapmış ictimai münasibətlər dairəsində fəaliyyət göstərir.

Məhkəmə hakimiyyəti cəmiyyəti ayrı-ayrı şəxslərin və təşkilatların hüquqazidd davranışından müdafiə etmək, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını mühafizə etmək, hakimiyyətin digər qanadlarının Konstitusiyaya uyğunluğunu, onların hərəkət və qərarlarının qanuniliyini təmin edən fəaliyyətlərinə nəzarət etmək üçün təsis edilmişdir. Məhkəmə hakimiyyəti cəmiyyətdə yaranan münaqişələri həll etmək üçün lazımdır.

Məhkəmə hakimiyyəti cəmiyyətin ədalətə, bərabər hüquqluluğa və vətəndaşların hüquqazidd qəşdlərdən müdafiəsinə olan tələbatı təmin edir. Məhkəmə hakimiyyətinin mövcudluğu həmin məqsədlərə nail olmağa köməklik göstərir. Lakin zərurət olarsa, məhkəmə hakimiyyəti məcburetmə metodu ilə hüquq pozanlara qarşı sanksiyalar tətbiq etməklə də fəaliyyət göstərir.

Məhkəmə hakimiyyəti istənilən münaqişənin deyil, yalnız hüquqla qorunan, qanunda birbaşa ifadə edilən sosial münaqişələri həll etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Ədəbiyyatda məhkəmə hakimiyyətinin həyata keçirilməsinin funksiyaları və formaları haqqında müxtəlif fikirlər var. V.A.Lazarevanın fikrincə, "məhkəmə hakimiyyətinin vahid funksiyası sosial-hüquqi münaqişələrin həll edilməsi, pozulmuş hüquqların müdafiəsi və bərpa edilməsidir", "məhkəmə hakimiyyətinin realizəsinin vahid forması ədalət mühakiməsidir", "onun həyata keçirilməsi metodları (üsulları) isə - məhkəmə icraatının müxtəlif növləridir; konstitusiyaya, mülki (iqtisadi də daxil olmaqla), inzibati və cinayət icraatları". V.A.Lazareva digər bir işində yazır ki, məhkəmə hakimiyyətinin funksiyası - insan hüquqlarını müdafiə etmək, forması isə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi hesab olunur ?

Məhkəmə hakimiyyətinin buna yaxın təriflərini S.A.Şeyfer və V.A.Yablokov təklif edirlər. Onlar məhkəmə hakimiyyəti dedikdə, hüquqi sahədə konstitusiyaya, mülki, cinayət, inzibati və arbitraj məhkəmə icraatı qaydasında həyata keçirilən sosial münaqişələrin həllini başa düşürlər. Onlar məhkəmə hakimiyyətinin funksiyalarına aşağıdakıları aid edirlər: ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi və yurisdiksiya yoxlaması. Bunlar, əsasən, uğurlu təriflərdir. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, məhkəmə hakimiyyətinin funksiyaları həm də onun məqsədləri kimi ifadə edilə bilər. Sosial münaqişələrin həlli həmişə hüquqların bərpası ilə əlaqədar deyildir. Məhkəmə hakimiyyətinin realizə forması yalnız ədalət mühakiməsi hesab olunmur. Bu hakimiyyət özünü həm məhkəmə təcrübəsinə müəyyən istiqamət verən AR Ali Məhkəməsi Plenumunun qərarları şəklində, həm hüquqi mübahisənin olmadığı halda hüquqi əhəmiyyət kəsb edən faktların

məhkəmə tərəfindən müəyyənləşdirilməsi şəklində, eləcə də digər münasibətlərdə göstərir.

Beləliklə, təhlillər əsasında belə nəticəyə gəlmək olar ki, məhkəmə hakimiyyətinin funksiyası (məqsədi, vəzifəsi) - sosial-hüquqi münaqişələrin həll edilməsi və konstitusiya, mülki, inzibati-iqtisadi və cinayət məhkəmə icraatı formasında ədalət mühakiməsini həyata keçirmək yolu ilə hüquqi faktların müəyyənləşdirilməsidir.

Məhkəmə ümumbəşəri dəyərləri - şəxsiyyətin həyatı, sağlamlığı, şərəfi, ləyaqəti, sosial-iqtisadi, siyasi və digər hüquqlarını müdafiə edir. Məhz ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi sahəsində ardıcıl olaraq məhkəmə müdafiəsinə görə məhkəməyə müraciət etmək imkanı, təqsirsizlik prezumpsiyası, təqsirləndirilən şəxsin müdafiə hüququ, şəxsiyyətin toxunulmazlığı və vətəndaşların şəxsi həyat toxunulmazlığı kimi mühüm hüquqi prinsiplər realizə edilməlidir.

Məhkəmə cinayətkarlıqla, digər hüquqpozmalarla mübarizə metodlarının qanuniliyinə sosial nəzarəti həyata keçirir, vətəndaşları özbaşınalıqdan və qanunsuzluqdan müdafiə edir. Eyni zamanda cinayətkarlıqla effektiv mübarizəni məhkəməsiz təsəvvür etmək qeyri-mümkündür.

Məhkəmə hakimiyyəti - dövlət hakimiyyətinin müstəqil qanadıdır, dövlət və vətəndaşlar, vətəndaşların özləri, hüquqi şəxslər arasındakı sosial münaqişələri qanun əsasında həll etmək, qanunların Konstitusiyaya uyğunluğuna nəzarət etmək, vətəndaşların hüquqlarını onların icra hakimiyyəti orqanları və vəzifəli şəxslərlə qarşılıqlı münasibətlərdə müdafiə etmək, cinayətlərin təhqiqatı və əməliyyat-axtarış fəaliyyəti aparılarkən vətəndaşların hüquqlarına əməl edilməsinə nəzarət etmək, ən mühüm hüquqi faktları və halları müəyyənləşdirmək üçün yaradılmışdır.

Demokratik dövlətdə dövlət hakimiyyətinin vacib prinsipi olan - hakimiyyətin bir-birindən asılı olmayan üç sərbəst şaxəyə bölünmə prinsipi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 7-ci maddəsinin 3-cü və 4-cü hissələrində öz əksini tapmışdır:

"III. Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyəti hakimiyyətlərin bölünməsi prinsipi əsasında təşkil edilir:

- *Qanunvericilik hakimiyyətini Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi həyata keçirir;*
- *İcra hakimiyyəti Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə mənsubdur;*

- Məhkəmə hakimiyyətini Azərbaycan Respublikasının məhkəmələri həyata keçirir.

IV. Bu Konstitusiyanın müddəalarına əsasən qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətləri qarşılıqlı fəaliyyət göstərir və öz səlahiyyətləri çərçivəsində müstəqildirlər "

Göstərilən bu müddəalar əsas verir ki, məhkəmə hakimiyyəti dövlət hakimiyyətinin bütövlükdə bir təzahür forması hesab edilsin. Ona görə də

məhkəmə hakimiyyəti anlayışı ümumi hakimiyyət anlayışından, o cümlədən dövlət hakimiyyəti anlayışından törəmədir.

Beləliklə, **məhkəmə hakimiyyətinin** - dövlət hakimiyyətinin bir qanadının olması Konstitusiyaya ilə müəyyən edilmişdir.

Məhkəmə hakimiyyətinin hakimiyyətin digər qanadları ilə qarşılıqlı əlaqəsi tarazlıq yaratma əsasında həyata keçirilir.

Qanunvericilik hakimiyyəti (AR MM) məhkəmələr üçün normativ-hüquqi baza yaratmaqla onlara təsir edirlər. AR MM məhkəmə sisteminin təşkilini əhatə edir və məhkəmələrin fəaliyyət qaydalarını müəyyən edir. Bundan başqa, qanunvericilik hakimiyyəti məhkəmə sisteminin formalaşmasında, habelə hakimlərin təyində iştirak edir: AR Konstitusiyaya Məhkəməsinin hakimlərini AR MM təyin edir; AR Ali Məhkəməsinin və apellyasiya məhkəmələrinin hakimlərini AR Prezidentinin təqdimatı ilə AR MM təyin edir; AR Konstitusiyaya Məhkəməsi, AR Ali Məhkəməsi və AR apellyasiya məhkəmələri hakimlərinin vəzifədən kənarlaşdırılması haqqında qərar AR MM -də 83 səs çoxluğu ilə qəbul edilir, digər hakimlərin işdən kənarlaşdırılması haqqında qərar AR MM -də 63 səs çoxluğu ilə qəbul edilir.

İcra hakimiyyəti orqanları hakim korpusunun yaradılmasında iştirak edirlər. Ölkə prezidenti (icra hakimiyyəti ona mənsubdur) AR Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndinə əsasən, Məhkəmə-Hüquq Şurasının təklifini nəzərə almaqla Azərbaycan Respublikası ərazisində müxtəlif növ məhkəmələrin yaradılması, hakimlərin təyin edilməsi barədə müvafiq fərman və ya sərəncam imzalayır. İcra hakimiyyəti orqanları məhkəmələrin fəaliyyəti və onların qəbul etdiyi qərarların icrası üçün lazımi şərait yaradır: AR ƏN sisteminə daxil olan icra məmurları məhkəmələrdə qaydanı təmin edir; ƏN-in nümayəndələri hakim vəzifəsini tutmağa iddialı olan şəxslərdən ixtisas imtahanlarını qəbul edən imtahan komissiyasının tərkibinə daxil olurlar; Ədliyyə naziri MHŞ-yə rəhbərlik edir; Ədliyyə Nazirliyi nəzarət altında olan şəxslərin mühafizəsini və məhkəməyə müşayiət edilməsini təşkil edir; Azərbaycan vətəndaşlarının Avropa Məhkəməsinə şikayət etməsi ilə əlaqədar materialları və rəyləri təqdim edir.

Hakimiyyətlərin bölgüsü nəzəriyyəsi özünün heyətləndirici inkişaf zirvəsinə orta əsrlərdə qalxmışdır. İngilis materialist filosofu Con Lokkun (1632-1704) və fransız filosofu, görkəmli maarifçi Şarl Lui Monteskyenin (1689-1755) dövlətə və hüquqa baxışları həmin nəzəriyyənin inkişafına xeyli təkan vermişdir. Sonuncu belə hesab edirdi ki, hakimiyyətin eyni bir şəxsin əlində və ya dövlət orqanında cəmləşməsi gec-tez zülmkarlığa gətirib çıxaracaq və əgər məhkəmə hakimiyyəti qanunvericilik və icra hakimiyyətindən ayrılmayıbsa, heç bir tam azadlıqdan danışmaq olmaz.

Beləliklə, göstərilənləri ümumiləşdirərək məhkəmə hakimiyyətinin səlahiyyətlərinə aşağıdakıları aid etmək olar:

- 1) konstitusiyaya nəzarəti;
- 2) ədalət mühakiməsi;
- 3) dövlət orqanlarının və vəzifəli şəxslərin qərarlarından və hərəkətlərindən şikayət verildikdə, onların qanunauyğun və əsaslı olmasına nəzarət;

- 4) hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşları tərəfindən qanunların icraasına nəzarət;
- 5) vətəndaşların hüquqlarının məhdudlaşdırılması ilə əlaqədar müvafiq hərəkətlərin aparılması;
- 6) məhkəmə qərarlarının (hökmlərin və s.) və bəzi digər orqanların qərarlarının icra edilməsi;
- 7) məhkəmələrin səlahiyyətinə aid olan inzibati xətalər haqqında işlərə baxılması və həll olunması;
- 8) məhkəmə təcrübəsinə aid məsələlər üzrə qüvvədə olan qanunvericiliyin izah edilməsi;
- 9) məhkəmələr korpusunun formalaşmasında iştirak etmək və s.

Bu səlahiyyətlər arasında əsas yeri ədalət mühakiməsi və konstitusiya nəzarəti tutsa da, digər səlahiyyətlər də az sosial əhəmiyyət kəsb etmir. Ona görə də göstərilən səlahiyyətlərin heç birini məhkəmə hakimiyyəti ilə eyniləşdirmək və bir-birilə bərabərləşdirmək olmaz.

Məhkəmələr tərəfindən həyata keçirilən məhkəmə hakimiyyəti özünəməxsus bir sıra əlamətlərə malikdir.

1. **Məhkəmə hakimiyyəti - dövlət hakimiyyətinin bir növüdür** (Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası, m. 7). *Məhkəmənin qəbul etdiyi qərarlar dövlətin adından çıxarılır və onların icrası məcburidir.* Bu hakimiyyət dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirilir, dövlət iradəsini təcəssüm etdirir və dövlət hakimiyyəti səlahiyyətləri onun tərkib hissəsini təşkil edir. İnsanların həyatına real təsir göstərən digər hakimiyyətlərdən (valideyn hakimiyyəti, kütlə hakimiyyəti, ictimai rəy hakimiyyəti, "dördüncü hakimiyyət" hesab edilən kütləvi informasiya vasitələrinin hakimiyyəti və s.) fərqli olaraq, məhkəmə hakimiyyəti - Konstitusiya və digər qanunlarla təsbit edilmiş dövlət hakimiyyətinin üç şəxəsindən biridir.

2. **Məhkəmə hakimiyyəti müstəsna olaraq, yalnız məhkəmələrə məxsusdur.**

Məhkəmələr qanunla müəyyən edilmiş qaydada yaradılmış dövlət orqanıdır, müvafiq peşə hazırlığa malik olaraq öz şəxsi keyfiyyətləri ilə ədalət mühakiməsini həyata keçirmək və məhkəmə hakimiyyətini, xüsusi formada realizə etmək bacarığına malik olan insanlarla təşəkkül tapmışdır. Məhkəmənin tərkibinə bəzən, qanunda nəzərdə tutulmuş hallar da, ədalət mühakiməsi zamanı öz vəzifələrini müvəqqəti icra edən xalq nümayəndələri (andlı iclasçılar) də daxil edilə bilərlər. Lakin ədalət mühakiməsini peşəkarcaasına həyata keçirən hakimlərsiz təsəvvür etmək mümkün deyil. Qanunvericilik də məhkəmə hakimiyyətinin məhkəmələr tərəfindən həyata keçirilməsini müəyyənləşdirib. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 125-ci maddəsinin I hissəsinə əsasən: "Azərbaycan Respublikasında məhkəmə hakimiyyətini ədalət mühakiməsi yolu ilə yalnız məhkəmələr həyata keçirirlər". Heç bir digər orqan və ya şəxs ədalət

mühakiməsinin həyata keçirilməsini öz üzərinə götürə bilməz. Yalnız məhkəmə hər hansı bir şəxsi cinayət törətməkdə təqsirli hesab edə bilər. "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" Qanunun 1-ci maddəsində

göstəridiyi kimi "... qanunla nəzərdə tutulmayan qaydada məhkəmələrin yaradılması qadağandır".

3. **Məhkəmə hakimiyyəti vahiddir.** Məhkəmə hakimiyyətinin vahidliyi öz ifadəsini məhkəmələrin təşkilinin və fəaliyyətinin ümumi prinsiplərin də tapır. Məhkəmələrin tam siyahısı AR Konstitusiyası və "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" Qanunla müəyyən edilmişdir. Bu sistemin dəyişməsi yalnız bu aktların dəyişməsi ilə mümkündür. Konstitusiyaya hətta fəvqəladə və hərbi vəziyyət şəraitlərində də fəvqəladə məhkəmələrin yaradılmasını və fəaliyyətini qadağan edir (AR Konstitusiyasının 125-ci maddəsinin VI hissəsi).
4. **Məhkəmə hakimiyyətinin niüstəqilliyi, sərbəstliyi və özünəməxsusluğu vadb əlamətlərdən biridir.** Öz səlahiyyətlərini həyata keçirərkən məhkəmələr qanunvericilik və icra hakimiyyətlərindən asılı olmayaraq fəaliyyət göstərir, yalnız Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına tabedirlər (Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası, m. 127.).

Hakimlərə öz icraatlarında olan konkret işin bu və ya digər şəkildə həll edilməsi üçün heç kimin göstəriş vermək hüququ yoxdur. Məhkəmə hakimiyyətinin hakimiyyətin digər şaxələri olan qanunvericilik və icra hakimiyyətlərindən də asılı olmamaları Konstitusiyamın 7-ci maddəsinin IV hissəsi ilə müəyyən edilib.

Məhkəmə hakimiyyətinin özünəməxsusluğu da onun müstəqilliyi və sərbəstliyi ilə sıx əlaqədardır. Məhkəmələr hər hansı digər dövlət strukturuna daxil olmayaraq, heç kimə tabe olmadan öz funksiyalarını yerinə yetirir və özünəməxsus əlamətə malikdirlər. Lakin bu heç də o demək deyildir ki, məhkəmələr qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanlarından təcrid edilmişlər.

Məhkəmələr qanunvericilik hakimiyyətini həyata keçirən Milli Məclisin qəbul etdiyi qanunlar əsasında fəaliyyət göstərir və Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi qanunvericilik təşəbbüsü qaydasında Milli Məclisə qanun və ya qərar layihələri təqdim edə bilər. Məhkəmələrin qəbul etdiyi qərarların icrası Ədliyyə Nazirliyi və onun müvafiq orqanları tərəfindən həyata keçirilir. Eyni zamanda icra hakimiyyəti orqanları hüquq qaydalarının təmin edilməsi məqsədi ilə məhkəmələrə, o cümlədən Konstitusiyaya Məhkəməsinə sorğu ilə müraciət edə bilərlər. Məhkəmələrin hakimiyyətin digər şaxələri ilə qarşılıqlı əlaqələri qanun çərçivəsində həyata keçirilir və məhkəmələrin müstəqilliyinə, sərbəstliyinə, özünəməxsusluğuna zəmanət verir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti (icra hakimiyyəti AR Prezidentinə mənsubdur) məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyinin təminatçısıdır (ARK, m. 8, IV h.).

5. Məhkəmə hakimiyyətinin prosessual qaydada fəaliyyət göstərməsi əlaməti niühünü əhəmiyyət kəsb edir.

Birinci, prosessual qayda konkret olaraq qanunla müəyyən edilib. **ikincisi,** konkret işlərə baxılarkən məhkəmələrin fəaliyyət qaydaları və onlar tərəfindən qərarların qəbul edilməsi qanunla dəqiq nizamlanır. Qanun həm məhkəmə hərəkətlərinin aparılmasını, həm də məhkəmə qərarlarının və digər sənədlərinin

prosesual formada tərtib edilməsini müəyyən edir. Prosesual qayda məhkəmə hərəkətlərini nizamlamaqla yanaşı, həm də yüksək sosial əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, bununla məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirən bütün orqanların fəaliyyətində qanunçuluq, eləcə də məhkəmə qərarlarının qanuniliyi, əsaslılığı və ədalətliliyi, məhkəmədə maraqlarına toxunan şəxslərin hüquqlarının mühafizəsi təmin edilir.

Konstitusiya Məhkəməsinin prosesual qaydada fəaliyyət göstərməsi "Konstitusiya Məhkəməsi haqqında" Qanunla, mülki, cinayət və inzibati-iqtisadi işlər üzrə icraat prosesual qaydada aparılması isə, müvafiq olaraq, Mülki-Prosesual Məcəllə, Cinayət-Prosesual Məcəlləsi, İnzibati Xətalər Məcəlləsi və İnzibati Prosesual Məcəlləsi ilə nizamlanır.

6. Səlahiyyətlərinin məhkəmə icraatı yolu ilə həyata keçirilməsi məhkəmə hakimiyyətinin bir əlaməti olaraq, qeyd olunduğu kimi, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 125-ci maddəsinin III hissəsində öz əksini tapıb: "Məhkəmə hakimiyyəti Konstitusiya, mülki və cinayət **məhkəmə** icraatı vasitəsilə və qanunla nəzərdə tutulmuş digər vasitələrlə həyata keçirilir". Məhkəmə icraatının başlanması üçün qanunla nəzərdə tutulmuş əsasların və səbəblərin olması zəruridir (normativ-hüquqi aktın Konstitusiyaya uyğunsuzluğunun aşkar edilməsi və Konstitusiya Məhkəməsinə müvafiq sorğunun verilməsi; mülki hüquq münasibətlərində mübahisənin yaranması və hüquqların və ya qanunla qorunan maraqların müdafiəsi üçün məhkəməyə müraciət edilməsi; inzibati xəta faktının aşkar edilməsi; cinayətlər barədə toplanmış materialın daxil olması; iqtisadi mübahisənin həll edilməsi üçün müraciətin edilməsi və s.)- Qanunla müəyyən edilmiş ardıcılıqla prosesual formada bu fəaliyyətin həyata keçirilməsində marağı olan şəxslər və təşkilatlar iştirak edərək öz hüquqlarını realizə və ya vəzifələrini icra edirlər. Məsələn, müstəntiq tərəfindən cinayətin araşdırılması qanuna görə cinayət mühakimə icraatının bir hissəsidir. Lakin Konstitusiyada göstərilən məhkəmə icraatı, əlbəttə ki, konkret işə baxan və qanun əsasında qərar qəbul edən, ədalət mühakiməsini həyata keçirən məhkəmənin fəaliyyətini nəzərdə tutur.

7. Məhkəmə qərarı qanuna və sübutlara əsaslanmalıdır. Məhkəmələrin səlahiyyəti Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və digər qanunları ilə nizamlanır. Qanunvericilik orqanının (hakimiyyətinin) konkret işlərin icraatına müdaxilə etmək hüququ yoxdur, lakin məhkəmələr qanunverici orqan qəbul etdiyi qanunlara dönmədən əməl etməlidirlər. Bütün məhkəmələrin, o cümlədən Konstitusiya Məhkəməsinin hakimləri, yalnız Konstitusiyaya və qanunlara tabedirlər (Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 127-ci maddəsinin I və II hissələri), hakimlər isə yalnız qanuna müvafiq işlərə baxırlar.

8. Məhkəmə qərarının icra olunmaması qanunla müəyyən edilmiş məsuliyyətə səbəb olur. Bu əlamət onu göstərir ki, məhkəmənin qərarı hakimiyyət xarakterinə malikdir və dövlətin bütün ərazisində qeyd-şərtsiz icra edilməlidir. Ədalət mühakiməsini həyata keçirmək üçün zəruri olan məlumatlar, sənədlər və onların surətləri məhkəmənin tələbi ilə əvəzi ödənilmədən təqdim edilməlidir. Onların tələblərinin və göstərişlərinin icra edilməməsi qanunla

müəyyən edilmiş məsuliyyətə səbəb olur. Məhkəmə qərarlarının icrası icra hakimiyyəti orqanlarının , ilk növbədə, Ədliyyə Nazirliyinin İcra Baş İdarəsinin funksiyasına daxildir. Məhkəmə qərarları yerinə yetirilmədikdə icra məmurları tərəfindən məcburiyyət tədbirləri tətbiq edilə bilər (gətirilmə, əmlak üzərinə həbs qoyma və s.)

Beləliklə, yuxarıda deyilənləri ümumiləşdirərək məhkəmə hakimiyyətinə belə bir anlayış verə bilərik: *Məhkəmə hakimiyyəti - hüququn tətbiq edilməsi zamanı məhkəmələrin səlahiyyətinə aid edilmiş məsələləri həll etməkdən və məhkəmələr tərəfindən qəbul edilən qərarların qanuniliyini və ədalətliyini təmin edən prosessual normalara əməl etməklə konstitusiya, cinayət, mülki, inzibati-iqtisadi məhkəmə icraatı yolu ilə bu səlahiyyətlərin realizəsindən ibarətdir.*

Deməli, məhkəmə - hüquq-mühafizə orqanıdır, onun fəaliyyəti qanuna əsaslanır və əsas vəzifəsi müəyyən mənada bu və ya digər hüquqpozmaları qanuni (hüquqi) mövqedən qiymətləndirməkdən ibarətdir.

Qanunların və digər normativ-hüquqi aktların izah edilməsi də məhkəmə hakimiyyətinin səlahiyyətlərinə aiddir. Qanunların məhkəmələr tərəfindən izah edilməsi - ədalət mühakiməsinin və məhkəmə hakimiyyətinin digər formada realizəsinin vacib şərtidir. Qanunvericiliyə görə məhkəmə izahatları hüquq mənbəyi hesab edilmir. Lakin məhkəmələr bu və ya digər işlərə baxarkən mürəkkəb həyati problemlərlə qarşılaşaraq müxtəlif hüquq normalarını tətbiq edirlər və bu zaman qanunun mənaasına tam uyğun olan prinsiplial qərarlar qəbul edirlər. Konstitusiyanın 131-ci maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi məhkəmələrin təcrübəsinə dair məsələlər üzrə tövsiyə xarakterli izahatlar verir. Məhkəmələr tərəfindən qəbul edilən bu aktların tətbiq edilməsi qanunların düzgün izah edilməsinə və tətbiq edilməsinə imkan yaradır.

Beləliklə, suala nəticə olaraq qeyd edirik ki, Konstitusiyaya əsasən, məhkəmə dövlət hakimiyyətinin xüsusi funksiyası kimi, ədalət mühakiməsinə həyata keçirən yeganə dövlət orqanıdır. Ölkəmizdə demokratiyanın inkişaf etdirilməsində, hüquqi dövlət quruculuğunda və qanunun aliliyinin təmin olunmasında məhkəmə hakimiyyətinin xüsusi yeri vardır.

Sual 2. Azərbaycan Respublikasının məhkəmə sistemi və məhkəmə instansiyaları

Məhkəmə sistemi dedikdə, öz səlahiyyətlərinə və qarşılarında qoyulmuş vəzifə və məqsədlərə uyğun olaraq vahid demokratik prinsiplər əsasında qurulmuş və fəaliyyət göstərən, məhkəmə hakimiyyətini ədalət mühakiməsi yolu ilə həyata keçirən bütün məhkəmələrin məcmusu başa düşülür.

Məhkəmə hakimiyyəti sisteminə daxil olan orqanlar ümumi şəkildə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 125-ci maddəsinin 2-ci hissəsində öz əksini tapmışdır: "Məhkəmə hakimiyyətini Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi, Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi, Azərbaycan Respublikasının apellyasiya məhkəmələri, Azərbaycan Respublikasının ümumi məhkəmələri və digər ixtisaslaşdırılmış məhkəmələri həyata keçirirlər".

Bütün bu məhkəmələri iki bloka bölmək olar: *birinci bloka* konstitusiya nəzarətini həyata keçirən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi, *ikinci bloka* isə ədalət mühakiməsini həyata keçirən bütün digər məhkəmələr daxildirlər.

Ədalət mühakiməsini həyata keçirən məhkəmələrin sistemi "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" Qanunun 19-cu maddəsində öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan Respublikasında ədalət mühakiməsini Azərbaycan Respublikasının məhkəmə sistemində daxil olan aşağıdakı məhkəmələr həyata keçirirlər:

- 1) rayon (şəhər) məhkəmələri;
- 2) Ağır cinayətlər məhkəmələri;
- 3) Naxçıvan Muxtar Respublikasının ağır cinayətlər məhkəməsi;
- 4) Hərbi məhkəmələr;
- 5) İnzibati-iqtisadi məhkəmələr;
- 6) Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsi;
- 7) Apellyasiya məhkəmələri;
- 8) Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi (bundan sonra Ali Məhkəmə).

Azərbaycan Respublikasının məhkəmə sistemi daxilində qanunla müəyyən edilmiş qaydada digər məhkəmələr də yaradıla bilər.

Ədalət mühakiməsini həyata keçirən məhkəmələri öz növbəsində aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- I. Cinayət mühakimə icraatını həyata keçirən məhkəmələr.
- II. İnzibati-iqtisadi məhkəmələr.

Birinci qrupa aşağıda göstərilən məhkəmələr aiddir:

- 1) rayon (şəhər) məhkəmələri;
- 2) hərbi məhkəmələr;
- 3) Ağır cinayətlər məhkəmələri;
- 4) Naxçıvan Muxtar Respublikasının ağır cinayətlər məhkəməsi;
- 5) Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsi;

6) apellyasiya məhkəmələri;

7) Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi.

İkinci qrupa isə aşağıdakı məhkəmələr aiddir:

1) inzibati-iqtisadi məhkəmələr;

2) apellyasiya məhkəmələrinin inzibati-iqtisadi kollegiyası;

3) Naxçıvan MR Ali Məhkəməsinin inzibati-iqtisadi kollegiyası;

4) AR Ali Məhkəməsinin inzibati-iqtisadi kollegiyası.

Bütün bu məhkəmələr səlahiyyətləri dairəsində müəyyən məhkəmə instansiyalarına bölünürlər. Latınca "**instansiya**" sözünün mənası mərhələ, dərəcə deməkdir.

Məhkəmə instansiyası dedikdə, məhkəmədə işlərə baxılması (işin mahiyyəti üzrə qərarın qəbul edilməsi və ya belə qərarın qanuniliyinin və əsaslılığının yoxlanılması) ilə əlaqədar bu və ya digər məhkəmə səlahiyyətlərini yerinə yetirən məhkəmə və ya onun struktur bölməsi başa düşülür.

Məhkəmələr instansiya əlamətlərinə görə birinci, apellyasiya və kassasiya instansiyaya məhkəmələrinə bölünür.

Azərbaycan Respublikası qanının vericiliyində nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada Azərbaycan Respublikası məhkəmələrində işlərə kollegial və hakim tərəfindən təkbaşına: birinci instansiya məhkəməsində işlərə təkbaşma və ya üç hakimdən ibarət tərkibdə, yaxud andlı iclasçılardan ibarət tərkibdə; apellyasiya və kassasiya instansiyası məhkəmə-sində üç və ya daha çox hakimdən ibarət tərkibdə baxılır.

Məhkəmələr baxılmış işlər üzrə Azərbaycan Respublikası adından qətnamələr, hökmlər, qəraradlar və qərarlar (bundan sonra - qərarlar) çıxarırlar.

Kassasiya və apellyasiya instansiya məhkəmələrinin bütün qərarları qəbul olunduğu gündən bir aydan gec olmayaraq dərc edilir və elektron daşıyıcılarda yayılır. Bu qərarlarla birlikdə aşağı instansiya məhkəmələrinin ləğv edilmiş və ya dəyişdirilmiş qərarları da dərc edilməlidir.

Məhkəmə işlərinə ilk dəfə baxılaraq mahiyyəti üzrə qərar qəbul etmək səlahiyyəti verilmiş məhkəmə *birinci instansiya məhkəməsi* adlanır. Yalnız bundan sonra qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallarda digər instansiya məhkəmələrində işə baxıla bilər.

Birinci instansiya məhkəməsində işə baxılması cinayət işi üzrə təqsirli şəxsin məhkum edilməsi və ya təqsirsiz şəxsə bəraət verilməsi və mülki iş üzrə iddianın təmin və ya rədd edilməsi məqsədilə mahiyyəti üzrə işin həll edilməsidir.

Birinci instansiya məhkəmələri məhkəmə iclasında sübutları bilavasitə tədqiq edərək mülki və cinayət işlərinə mahiyyəti üzrə baxır və mülki işlər üzrə qətnamə, cinayət işləri üzrə isə hökm çıxarırlar (yəni məhkəmə qərarları qəbul edirlər).

Cinayət işi üzrə işə birinci instansiya məhkəməsində baxılması - hər hansı şəxsə qarşı irəli sürülmüş ittihama baxılaraq, mahiyyəti üzrə hökm və ya digər yekun qərarın çıxarılmasıdır, yəni cinayətin törədilməsində şəxsin təqsirli və ya təqsirsiz bilinməsi, təqsirli şəxslərə konkret cinayət cəzasının tətbiq edilib-

edilməməsidir. Mülki işlər üzrə isə, bu, bir qayda olaraq, verilmiş iddianın sübut edilib-edilməməsi və baş verə biləcək hüquqi nəticələr barədə məsələlərin həllidir.

Apellyasiya (Latınca "apellyasiya"sözünün mənası "müraciət etmək"deməkdir) **instansiya məhkəməsi** birinci instansiya məhkəməsinin qanuni qüvvəyə minməmiş hökmündən və ya digər qərarından verilmiş şikayət və ya protestlərə baxmaq səlahiyyətinə malik olan məhkəmədir (ARCPM, m.7.0.11).

Maraqlı şəxslərin şikayətinə və prokurorun protestinə əsasən, apellyasiya instansiya məhkəməsi birinci instansiya məhkəməsinin qanuni qüvvəyə minməmiş qərarının qanuniliyini və əsaslılığını yoxlayaraq, onu dəyişdirmədən saxlayır, yaxud ləğv edərək yeni qərar çıxarır, yaxud iş üzrə icraata xitam verir, yaxud ərizəni baxılmamış saxlayır, yaxud da dəyişdirilməsi barədə qərar qəbul edir.

AR MPM-in 358-ci maddəsinə əsasən, mülki işlər üzrə birinci instansiya məhkəməsinin qətnaməsindən apellyasiya qaydasında aşağıdakı məhkəmələrə şikayət verilə bilər:

- rayon (şəhər) məhkəmələrinin qərar və qətnamələrindən - yurisdiksiya üzrə apellyasiya məhkəmələrinin mülki kollegiyalarına;
- inzibati-iqtisadi məhkəmələrin qərar və qətnamələrindən - yurisdiksiya üzrə apellyasiya məhkəmələrinin inzibati-iqtisadi kollegiyalarına və ya Naxçıvan MR Ali Məhkəməsinin İnzibati-İqtisadi kollegiyasına;
- Naxçıvan MR rayon (şəhər) məhkəmələrinin qərar və qətnamələrindən - Naxçıvan MR Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasına.

AR CPM-in 72-ci maddəsində apellyasiya məhkəmələrinin aidiyyəti müəyyənləşdirilmiş və qeyd edilmişdir ki, apellyasiya məhkəmələri cinayət təqibi ilə bağlı materiallar üzrə apellyasiya instansiyası məhkəməsiqismində fəaliyyət göstərir. Apellyasiya məhkəmələri aşağıda göstərilən məhkəmələrin qanuni qüvvəyə minməmiş hökmlərindən və digər qərarlarından apellyasiya şikayətləri və ya protestləri əsasında cinayət işlərinə və cinayət təqibi ilə bağlı digər materiallara baxır:

- yurisdiksiyalarına aid edilmiş rayon (şəhər) məhkəmələrinin;
- yurisdiksiyasına aid edilmiş hərbi məhkəmələrin;
- yurisdiksiyalarında baş vermiş cinayətlərlə bağlı işlər üzrə ağır cinayətlər məhkəmələrinin.

Qeyd etmək lazımdır ki, AR CPM-in 381.2-ci maddəsində apellyasiya şikayətinin və ya apellyasiya protestinin verildiyi məhkəmələrin siyahısı əks etdirilmişdir. Orada göstərilir ki:

- Naxçıvan MR-in rayon (şəhər) məhkəmələri tərəfindən çıxarılmış hökm və ya qərarlardan - Naxçıvan MR Ali Məhkəməsinin Cinayət Kollegiyasına;
- Naxçıvan MR-in rayon (şəhər) məhkəmələri istisna olmaqla, rayon (şəhər) məhkəmələri tərəfindən çıxarılmış hökm və ya qərarlardan - yurisdiksiya üzrə apellyasiya məhkəməsinin Cinayət Kollegiyasına;
- hərbi məhkəmələr tərəfindən çıxarılmış hökm və ya qərarlardan yurisdiksiya üzrə müvafiq apellyasiya məhkəməsinin hərbi kollegiyasına, yaxud

Naxçıvan MR Ali Məhkəməsinin Hərbi Kollegiyasına;

- andlılar məhkəməsinin çıxardığı hökmlər istisna olmaqla, Naxçıvan MR-in ağır cinayətlər məhkəməsi tərəfindən çıxarılmış hökm və ya qərarlardan - Naxçıvan MR Ali Məhkəməsinin Cinayət Kollegiyasına;

- andlılar məhkəməsinin çıxardığı hökmlər istisna olmaqla, Ağır cinayətlər məhkəmələri tərəfindən çıxarılmış hökm və ya qərarlardan - yurisdiksiya üzrə apellyasiya məhkəməsinin Cinayət Kollegiyasına.

Kassasiya (*Latınca "kassasiya"sözünün mənası "ləğv etmək"deməkdir*) **instansiya məhkəməsi** qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada və hallarda birinci instansiya məhkəməsinin andlı iclasçıların iştirakı ilə çıxarılmış və ya işlər üzrə apellyasiya instansiyası məhkəməsinin qanuni qüvvəyə minmiş hökmündən və ya digər qərarından verilmiş şikayət, protest, yaxud təqdimatlara baxmaq səlahiyyətinə malik olan məhkəmədir (CPM, m. 7.0.12).

Kassasiya instansiya məhkəməsi işlərə baxarkən əvvəllər qəbul edilmiş qərarları ya baxılmamış saxlayır (yəni qərarı dəyişdirmir), yaxud qərarı dəyişdirərək yeni hökm və ya qərar çıxarır, yaxud da hökmü və ya digər qərarı ləğv edərək yenidən baxılması üçün geriye göndərir (yəni əgər əvvəllər cinayət işinə andlı iclasçıların iştirakı ilə birinci instansiya məhkəməsində baxılıbsa, yenidən birinci instansiya məhkəməsinə, digər hallarda isə apellyasiya instansiya məhkəməsinə qaytarır).

AR MPM-in 402-ci maddəsinin məzmunundan göründüyü kimi, apellyasiya məhkəmələrinin mülki və inzibati-iqtisadi kollegiyalarının və Naxçıvan MR Ali Məhkəməsinin mülki, inzibati-iqtisadi kollegiyalarının qətnamə və qərarlarından kassasiya şikayəti verilə bilər. AR MPM-in 404-cü maddəsinə əsasən, apellyasiya instansiyası məhkəmələrinin qətnamələrindən və qərarlarından kassasiya qaydasında aşağıdakı məhkəmələrə şikayət vermək olar:

- apellyasiya məhkəmələrinin mülki kollegiyalarının və Naxçıvan MR Ali Məhkəməsinin mülki kollegiyasının qətnamələrindən və qərarlarından - AR Ali Məhkəməsinin mülki məhkəmə kollegiyasına;

- apellyasiya məhkəmələrinin inzibati-iqtisadi kollegiyalarının və Naxçıvan MR Ali Məhkəməsinin inzibati-iqtisadi kollegiyasının qətnamələrindən və qərarlarından - AR Ali Məhkəməsinin inzibati-iqtisadi kollegiyasına.

Qanunun tələbinə görə, aidiyyətə dair mübahisələr üzrə kassasiya şikayətlərinə mülki və inzibati-iqtisadi kollegiyaya daxil olan hakimlərin qarışıq tərkibində baxıla bilər.

AR CPM-in 408-ci maddəsinə əsasən, kassasiya şikayəti və ya kassasiya protesti aşağıdakı qaydada verilir:

a) andlı iclasçıların iştirakı ilə Naxçıvan MR-in Ağır Cinayətlər Məhkəməsi tərəfindən çıxarılmış hökmlərdən - AR Ali Məhkəməsinin Cinayət Kollegiyasına;

b) andlı iclasçıların iştirakı ilə Ağır Cinayətlər məhkəmələri tərəfindən çıxarılmış hökmlərdən - AR Ali Məhkəməsinin Cinayət Kollegiyasına;

c) Naxçıvan MR Ali Məhkəməsinin cinayət kollegiyası tərəfindən çıxarılmış hökm və qərarlardan - AR Ali Məhkəməsinin Cinayət Kollegiyasına;

ç) apellyasiya məhkəmələrinin cinayət kollegiyası tərəfindən çıxarılmış hökm və qərarlardan - AR Ali Məhkəməsinin Cinayət Kollegiyasına;

d) Naxçıvan MR Ali Məhkəməsinin hərbi Kollegiyası tərəfindən çıxarılmış hökm və qərarlardan - AR Ali Məhkəməsinin Hərbi Kollegiyasına;

e) apellyasiya məhkəmələrinin hərbi kollegiyaları tərəfindən çıxarılmış hökm və qərarlardan - AR Ali Məhkəməsinin Hərbi Kollegiyasına.

Beləliklə, məhkəmə sistemi instansiyalar üzrə aşağıdakı kimi bölünür:

1) kassasiya instansiyası - Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi;

2) apellyasiya instansiyası - Bakı, Şəki, Şirvan, Sumqayıt, Gəncə apellyasiya məhkəmələri, Naxçıvan MR Ali Məhkəməsi;

3) birinci instansiya - rayon (şəhər) məhkəmələri, Ağır cinayətlər məhkəmələri, hərbi məhkəmələr, inzibati-iqtisadi məhkəmələr, Naxçıvan MR Ağır Cinayətlər Məhkəməsi.

Məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi və təkmilləşdirilməsi ilə bağlı respublikamızda yeni məhkəmələrin yaradılması bir neçə mərhələdə aparılmışdır.

Azərbaycan Respublikasında məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi haqqında 19 yanvar 2006-cı il tarixli AR Prezidentinin Fərmanı əsasında aşağıdakı məhkəmələr yaradılmışdır:

1) Bakı Apellyasiya Məhkəməsi - Bakı şəhərində;

2) Gəncə Apellyasiya Məhkəməsi - Gəncə şəhərində;

3) Sumqayıt Apellyasiya Məhkəməsi - Sumqayıt şəhərində;

4) Şirvan Apellyasiya Məhkəməsi - Şirvan şəhərində;

5) Şəki Apellyasiya Məhkəməsi - Şəki şəhərində;

6) Ağır cinayətlərə dair işlər üzrə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Məhkəməsi - Naxçıvan şəhərində;

7) 1 saylı Bakı yerli iqtisad məhkəməsi - Bakı şəhərində;

8) Sumqayıt yerli iqtisad məhkəməsi - Sumqayıt şəhərində;

9) Şəki yerli iqtisad məhkəməsi - Şəki şəhərində;

10) 2 saylı Bakı yerli iqtisad məhkəməsi - Bakı şəhərində;

11) Gəncə yerli iqtisad məhkəməsi - Gəncə şəhərində;

12) Şirvan yerli iqtisad məhkəməsi - Şirvan şəhərində.

Azərbaycan Respublikasının 22 iyun 2010-cu il tarixli Qanunu ilə "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" və "Məhkəmə-hüquq Şurası haqqında" AR Qanunlarına dəyişikliklər və əlavələr edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının məhkəmə sistemini təkmilləşdirmək və adı çəkilən Qanunun tətbiq edilməsini təmin etmək məqsədi ilə AR Prezidentinin 15 iyul 2010-cu il tarixli Fərmanı ilə aşağıdakı yeni məhkəmələr təşkil edilmişdir:

1. Ağır Cinayətlərə Dair İşlər üzrə AR Məhkəməsi əsasında Bakı Ağır Cinayətlər Məhkəməsi;

2. Lənkəran Ağır Cinayətlər Məhkəməsi - Lənkəran şəhərində;

3. Gəncə Ağır Cinayətlər Məhkəməsi - Gəncə şəhərində;

4. Şəki Ağır Cinayətlər Məhkəməsi - Şəki şəhərində;

5. Naxçıvan Muxtar Respublikasının İqtisad Məhkəməsi əsasında Naxçıvan Muxtar Respublikasının İnzibati-İqtisadi Məhkəməsi;

6. 1 sayılı Bakı Yerli İqtisad Məhkəməsi əsasında 1 sayılı Bakı İnzibati-İqtisadi Məhkəməsi;

7. 2 sayılı Bakı Yerli İqtisad Məhkəməsi əsasında 2 sayılı Bakı İnzibati-İqtisadi Məhkəməsi;

8. Gəncə Yerli İqtisad Məhkəməsi əsasında Gəncə İnzibati-İqtisadi Məhkəməsi;

9. Sumqayıt Yerli İqtisad Məhkəməsi əsasında Sumqayıt İnzibati-İqtisadi Məhkəməsi;

10. Şəki Yerli İqtisad Məhkəməsi əsasında Şəki İnzibati-İqtisadi Məhkəməsi;

11. Şirvan Yerli İqtisad Məhkəməsi əsasında Şirvan İnzibati-İqtisadi Məhkəməsi.

Məhkəmələrin fəaliyyətinin hüquqi, təşkilati, informasiya, maddi-texniki, maliyyə və təsərrüfat təminatını həyata keçirmək məqsədi ilə Ali Məhkəmə, apellyasiya məhkəmələri və Naxçıvan MR Ali Məhkəməsində, habelə digər məhkəmələrdə məhkəmə aparatları fəaliyyət göstərir.

Məhkəmə aparatının işçiləri mütəmadi olaraq Ədliyyə Akademiyasının tədris-elm müəssisəsində peşə hazırlığına və ixtisasının artırılmasına cəlb edilirlər.

Məhkəmə sisteminin daha da təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 9 avqust 2010-cu il tarixli Fərmanı ilə məhkəmə quruluşunda bəzi dəyişikliklər, hakimlərin ümumi sayı və məhkəmələrin ərazi yurisdiksiyası müəyyən edilmişdir. Həmin fərmanla Azərbaycan Respublikasının məhkəmə sistemində daxil olan məhkəmələrin hakimlərinin ümumi sayı 600 nəfər müəyyən edilmişdir. Cəlilabad şəhərində Cəlilabad Hərbi Məhkəməsi təşkil edilmiş, Ağır Cinayətlərə Dair İşlər üzrə Azərbaycan Respublikasının Hərbi Məhkəməsi, Ağdam Hərbi Məhkəməsi, Qazax Hərbi Məhkəməsi, Lənkəran Hərbi Məhkəməsi və Sumqayıt Hərbi Məhkəməsi ləğv edilmiş, habelə Bakı şəhəri Əzizbəyov Rayon Məhkəməsi, Dəvəçi Rayon Məhkəməsi və Füzuli-Qubadlı Hərbi Məhkəməsi müvafiq olaraq Bakı şəhəri Xəzər Rayon Məhkəməsi, Şabran Rayon Məhkəməsi və Füzuli Hərbi Məhkəməsi adlandırılmışdır.

Beləliklə, nəticə olaraq qeyd edirik ki, "Məhkəmələr və hakimlər haqqında", "Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında", "Məhkəmə-Hüquq Şurası haqqında", "İcra məmurları haqqında", "İcra haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunları və digər qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsi ilə ölkəmizdə beynəlxalq standartlara uyğun məhkəmə islahatları həyata keçirilmiş, məhkəmə qərarlarının vaxtında və tam icra olunmasında ədalət mühakiməsinin səmərəliliyi və məhkəmə hakimiyyətinin nüfuzu artırılmış, qanunvericilik bazası möhkəmləndirilmiş və bununla da məhkəmə sistemi təkmilləşdirilmiş və müasirləşdirilmişdir.

Sual 3. Məhkəmə - Hüquq Şurası: təşkili, tərkibi və səlahiyyətləri. Hakimlərin təyin edilməsi qaydası, hüquq və vəzifələri

Məhkəmə-Hüquq Şurası - (bundan sonra - Şura) Azərbaycan Respublikasında məhkəmə sisteminin təşkilinin təmin edilməsi, vakant hakim vəzifələrinə hakim olmayan namizədlərin (bundan sonra - hakim vəzifəsinə namizədlər) seçilməsinin təşkili, hakimlərin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi, onların iş yerinin dəyişdirilməsi, vəzifədə irəli çəkilməsi, intizam məsuliyyətinə cəlb edilməsi, habelə məhkəmələr və hakimlərlə bağlı digər məsələləri səlahiyyəti daxilində həll edən məhkəmə hakimiyyətinin özünüidarə funksiyalarını həyata keçirən orqandır.

Şuranın fəaliyyətinin əsaslarını Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr, "Məhkəmə-Hüquq Şurası haqqında" Qanun, "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" Qanun və digər normativ-hüquqi aktlar təşkil edir.

Şura öz fəaliyyətini müstəqillik, qanunçuluq, kollegiallıq, qərəzsizlik və obyektivlik prinsipləri əsasında qurur.

Şura daimi fəaliyyət göstərən müstəqil orqandır və təşkilati, maliyyə, habelə hər hansı başqa cəhətdən qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarından, yerli özünüidarə orqanlarından, habelə hüquqi və fiziki şəxslərdən asılı deyildir.

Şura qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanları, Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyası, elmi təşkilatlarla qarşılıqlı fəaliyyət göstərir.

"Məhkəmə-Hüquq Şurası haqqında" Qanunun 6-cı maddəsinə əsasən Şura 15 üzvdən ibarət tərkibdə fəaliyyət göstərir.

Şura tərkibi əsasən hakimlərdən, habelə icra, qanunvericilik, prokurorluq orqanları və Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının nümayəndələrindən ibarət olmaqla aşağıdakı şəxslərdən təşkil olunur:

- 1) Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin rəhbəri;
- 2) Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin sədri;
- 3) Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən təyin edilən şəxs;
- 4) Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən təyin edilən şəxs;
- 5) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən təyin edilən hakim;
- 6) hakim assosiasiyaları tərəfindən təklif olunmuş namizədlər sırasından Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin təyin etdiyi kassasiya instansiyası məhkəməsinin iki hakimi;
- 7) hakim assosiasiyaları tərəfindən təklif olunmuş namizədlər sırasından Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin təyin etdiyi apellyasiya məhkəmələrinin iki hakimi;
- 8) hakim assosiasiyaları tərəfindən təklif olunmuş namizədlər sırasından Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin təyin etdiyi Naxçıvan Muxtar

Respublikası Ali Məhkəməsinin hakimi;

9) hakim assosiasiyaları tərəfindən təklif olunmuş namizədlər sırasından Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinin təyin etdiyi birinci instansiya məhkəməsinin iki hakimi;

10) Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinin təyin etdiyi şəxs;

11) Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyəti tərəfindən təyin edilən vəkil;

12) Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğu tərəfindən təyin edilən şəxs.

Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin rəhbəri və Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin sədri vəzifəyə görə Məhkəmə-Hüquq Şurasının üzvləri hesab edirlər. Şuranın sədri onun tərkibindən üzvlərinin sadə səs çoxluğu ilə iki il altı ay müddətinə seçilir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi, Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi və Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğu tərəfindən Şuraya üzv təyin edilən şəxslər ali hüquq təhsilinə və hüquqşünas ixtisası üzrə beş ildən artıq iş stajına malik olmalıdırlar. Şura üzvlərinin səlahiyyət müddəti beş ildir.

"Məhkəmə-Hüquq Şurası haqqında" Qanunun 11-ci maddəsinə əsasən, Şura aşağıdakı vəzifələri həyata keçirir:

1) məhkəmələrin təşkil olunmasına dair Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təklif verir (olduğu yer, ərazi üzrə yurisdiksiyası və hakimlərin ümumi sayı);

2) hakim vəzifəsinə namizədlərin seçilməsi işini təşkil edir;

3) hakimlərin fəaliyyətini və məhkəmə sədrlərinin, sədr müavinlərinin və məhkəmə kollegiyaları sədrlərinin məhkəmə fəaliyyətinin təşkili ilə bağlı işini qiymətləndirir;

4) hakimlərin iş yerinin dəyişdirilməsinə, onların vəzifədə irəli çəkilməsinə, səlahiyyət müddətinin uzadılmasına, Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinin, apellyasiya məhkəmələrinin, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin, Ağır cinayətlərə dair işlər üzrə məhkəmələrin sədrləri istisna olmaqla təyin olunmuş hakimlər sırasından Azərbaycan Respublikası məhkəmələrinin sədrlərinin, sədr müavinlərinin və məhkəmə kollegiyaları sədrlərinin təyin edilməsinə, habelə bu şəxslərin vəzifədən azad edilməsinə və ya digər vəzifəyə keçirilməsinə dair məsələləri müzakirə edir;

5) hakimlərin peşə səviyyəsinin yüksəldilməsi, hakim vəzifələrinə namizədlərin hazırlanması üçün tədbirlər görür;

6) ilkin uzunmüddətli tədris kurslarına göndərilmiş hakim vəzifəsinə namizədlərin maddi təminatını həyata keçirir;

7) hakimlərin müstəqilliyinin təmin edilməsi və məhkəmələrin işinə kənar müdaxilələrin qarşısının alınması üçün tədbirlər görür;

8) məhkəmə fəaliyyətinin hüquqi və informasiya təminatını həyata keçirir;

9) məhkəmələrin maddi-texniki təchizatı və maliyyələşdirilməsi üzrə

təkliflər verir;

10) Hakimlərin Etik Davranış Kodeksini təsdiq edir;

11) hakimlərin təltif olunması, mükafatlandırılması və intizam məsuliyyəti məsələlərinə baxır;

12) hakimlərin səlahiyyətlərinə xitam verilməsi və cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi barədə müraciətlərə baxır;

13) daxil olmuş ərizə və şikayətlərə, o cümlədən Hakimlərin Seçki Komitəsinin qərarlarından verilmiş şikayətlərə baxır;

14) qanunvericiliklə müəyyən edilmiş digər vəzifələri həyata keçirir.

Hakimlərin Seçki Komitəsi. Şura hakim vəzifəsinə namizədlərin seçkisini həyata keçirmək məqsədi ilə 11 nəfərlik tərkibdə əsasən hakimlərdən, öz aparatının, Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinin və prokurorluğun nümayəndəsindən, vəkil və hüquqşünas alimdən ibarət olmaqla aşağıdakı şəxslərdən Hakimlərin Seçki Komitəsinə formalaşdırır:

1. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin iki hakimi;

2. Apellyasiya məhkəmələrinin üç hakimi;

3. Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin hakimi;

4. Məhkəmə-Hüquq Şurası Aparatının nümayəndəsi;

5. Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinin nümayəndəsi;

6. Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun nümayəndəsi;

7. Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının üzvü;

8. hüquqşünas alim.

Şuranın üzvü eyni zamanda Hakimlərin Seçki Komitəsinin üzvü ola bilməz.

Hakimlərin Seçki Komitəsi' (*"Hakimlərin Seçki Komitəsi haqqında Əsasnamə " Məhkəmə-Hüquq Şurasının 11 mart 2005-ci il tarixli qərarı ilə təsdiq edilmişdir*)

"Məhkəmə - Hüquq Şurası haqqında" və "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunlarına uyğun olaraq yaradılır və vakant hakim vəzifələrini tutmaq istəyən hakim olmayan şəxslərin sənədlərini qəbul edir, bu şəxslərlə hakim peşəsinə yiyələnmək məqsədilə tədris kurslarına qəbul edilmək üçün şəffaf surətdə yazılı və şifahi imtahanlar təşkil edir, hakim vəzifəsinə namizədləri Ədliyyə Nazirliyinin Ədliyyə Akademiyasında ilkin uzunmüddətli tədris kurslarına cəlb edir, müsahibə yolu ilə onların hakim olmağa peşə yararlılığını müəyyən edir. Hakimlərin Seçki Komitəsi öz fəaliyyətini qanunçuluq, kollegiallıq, qərəzsizlik və obyektivlik prinsipləri əsasında qurur.

Hakimlərin təyin edilməsi qaydası və onların səlahiyyətləri

Hakimlər ədalət məhakiməsini həyata keçirmək üçün qanunla müəyyən edilmiş səlahiyyətlərə malik şəxslərdir.

Azərbaycan Respublikasının bütün hakimləri (məhkəmələrin sədrləri, sədr müavinləri, kollegiya sədrləri və hakimləri) işlərə baxarkən eyni statusa, hüquq və vəzifələrə malikdirlər və bir-birindən yalnız təyin olunma qaydasına, səlahiyyətlərinə və səlahiyyət müddətlərinə görə fərqlənirlər.

Hakim vəzifəsinə namizədlər üçün tələblər aşağıdakılardan ibarətdir:

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 126-cı maddəsinin I hissəsinə uyğun olaraq: "Yaşı 30-dan aşağı olmayan, seçkilərdə iştirak etmək hüququna malik olan, ali hüquq təhsilli, hüquqşünas ixtisası üzrə 5 ildən artıq işləyən Azərbaycan Respublikası vətəndaşları hakim ola bilərlər".

İkili vətəndaşlığı, digər dövlətlər qarşısında öhdəlikləri olanlar, din xadimləri, fəaliyyət qabiliyyətsizliyi və ya məhdud fəaliyyət qabiliyyəti məhkəmə tərəfindən təsdiq edilmiş, tibbi rəyə əsasən fiziki və əqli qüsurlarına görə hakim səlahiyyətlərini yerinə yetirməyə qadir olmayan, cinayət törətməyə görə əvvəllər məhkum olunmuş, hakim adı ilə bir araya sığmayan hərəkətlərə yol verdiyinə görə vəzifədən azad edilmiş şəxslər hakim ola bilməzlər.

Əvvəllər qeyd edildiyi kimi, Hakimlərin Seçki Komitəsi Məhkəmə-Hüquq Şurası tərəfindən formalaşdırılan və hakim vəzifəsinə namizədlərin seçimini həyata keçirən orqandır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 126-cı maddəsinə, "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" və "Məhkəmə-Hüquq Şurası haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunlarına uyğun olaraq "Vakant hakim vəzifələrinə hakim olmayan namizədlərin seçilməsi qaydaları" hazırlanmışdır.

Bu Qaydalar Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 126-cı maddəsinin birinci hissəsinin və "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" Qanunun 93-cü maddəsinin ikinci hissəsinin tələblərinə cavab verən hakim olmayan namizədlərin vakant hakim vəzifələrinə seçilməsi prosedurlarını müəyyən edir.

Hakim vəzifəsinə namizədlər yazılı və şifahi imtahan əsasında seçilir. Namizədlərin seçilməsi üçün bu imtahanlar Hakimlərin Seçki Komitəsi tərəfindən təşkil edilir. İmtahanların nəticələri Hakimlərin Seçki Komitəsi tərəfindən qiymətləndirilir.

İmtahanlardan müvəffəqiyyətlə keçmiş namizədlər avtomatik şəkildə uzunmüddətli təlim mərhələsinə keçirilirlər. Təlim mərhələsi tədris müəssisəsində təşkil edilir. Təlim mərhələsinə keçirilmiş hakim vəzifəsinə namizədlərin iş yerləri və orta əməkhaqları saxlanılır. Təlim mərhələsinə keçirilmiş işləməyən namizədlərin maddi təminatı Məhkəmə-Hüquq Şurası tərəfindən müəyyən edilərək, dövlət büdcəsindən ayrılmış vəsait hesabına ödənilməklə həyata keçirilir.

Təlim mərhələsi başa çatdıqdan sonra hər bir namizəd qiymətləndirilir. Namizədin qiymətləndirilməsi tədris müəssisəsi tərəfindən təqdim olunmuş tədrisin nəticələri və namizədin Hakimlərin Seçki Komitəsi üzvləri ilə yekun müsahibəsinin əsasında həyata keçirilir. Namizədlərin qiymətləndirilməsi bal sistemi ilə aparılır.

Namizədlər Hakimlərin Seçki Komitəsi tərəfindən topladıqları ballara uyğun sıralanırlar.

Namizədlərin qiymətləndirilməsinin nəticələri Məhkəmə-Hüquq Şuraasına təqdim olunur. Məhkəmə-Hüquq Şurası namizədlərin vakant hakim vəzifələrinin sayma müvafiq olaraq hakim vəzifəsinə təyin edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdimat verir.

Tədris kurslarını bitirmiş, lakin hakim vəzifəsinə təklif olunmamış namizədlər ədliyyə orqanlarına inzibati vəzifəyə və ya prokurorluq orqanlarına prokurorluq işçisi kimi xidmətə götürülə, hakim vakansiyası yarandıqda isə hakim vəzifəsinə təyin edilə bilərlər.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyam 126-cı maddəsinin I hissəsinin tələblərinə cavab verən, hüquq sahəsində nüfuza, hüquqşünas ixtisası üzrə 20 illik iş təcrübəsinə, yüksək mənəvi keyfiyyətlərə malik olan şəxslər "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" Qanunun 93-3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş prosedurlardan kənar Məhkəmə-Hüquq Şurasının təklifinə əsasən qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada yüksək hakim vəzifələrinə təyin edilə bilərlər.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 9-cu bəndinə və 95-ci maddəsinin I hissəsinin 10-cu bəndinə uyğun olaraq Konstitusiya Məhkəməsi, Ali Məhkəmə və apellyasiya məhkəmələri hakimlərinin vəzifəyə təyin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Milli Məclisə təqdimatlar verir, digər məhkəmələrin hakimlərini isə vəzifəyə təyin edir. Naxçıvan Muxtar Respublikası məhkəmələrinə hakim vəzifəsinə namizədlərin seçilməsində Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri iştirak edir.

Yuxarı instansiya məhkəmələrinin hakimi vəzifələrinə, bir qayda olaraq, ən azı 5 il birinci instansiya məhkəmələrinin hakimi işləmiş şəxslər təyin oluna bilərlər.

Azərbaycan Respublikası məhkəmələrinin sədrləri, sədr müavinləri və məhkəmə kollegiyalarının sədrləri müvafiq məhkəmələrin hakimləri sırasından 5 il müddətinə təyin edilirlər. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin, apellyasiya məhkəmələrinin, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin, ağır cinayətlər məhkəmələrinin, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ağır Cinayətlər Məhkəməsinin sədrlərini, habelə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin sədr müavini və məhkəmə kollegiya sədrlərini Azərbaycan Respublikasının Prezidenti vəzifəyə təyin edir. Azərbaycan Respublikasının digər məhkəmə sədrlərinin, habelə Azərbaycan Respublikası məhkəmələrinin sədr müavinlərinin və məhkəmə kollegiyaları sədrlərinin (Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin sədr müavini və məhkəmə kollegiyalarının sədrləri istisna olmaqla) təyinatı da Məhkəmə-Hüquq Şurasının təklifinə əsasən Azərbaycan Respublikası Prezidentinin səlahiyyətinə aiddir.

Təyin olunmuş hakimlər vəzifələrinin icraasına başlamazdan əvvəl Ali Məhkəmənin Plenumunun iclasında Azərbaycan Respublikasının Dövlət bayrağı önündə and içirlər. Andiçmə dövlətin, vətəndaşların və ədalət mühakiməsinin qarşısında hakimlərin məsuliyyətinin təcəssümüdür. Hakimlərin səlahiyyətləri and içdiyi vaxtdan başlayır.

"Məhkəmələr və hakimlər haqqında" Qanunun 96-cı maddəsinə əsasən, hakim vəzifəsinə hakimlər ilk dəfə beş il müddətinə təyin olunurlar. Həmin müddət ərzində onlar ildə ən azı bir dəfə tədris kurslarına cəlb edilirlər. Bu müddətin sonunda hakimlərin fəaliyyəti qiymətləndirilir. Qiymətləndirmə

nəticəsində hakimin fəaliyyətində peşəkar çatışmazlıq aşkar edilməzsə, Məhkəmə-Hüquq Şurasının təklifi ilə onun səlahiyyətləri son yaş həddinə - 65 yaşmadək uzadıla bilər. Son yaş həddinə çatmış hakimin peşəkarlığından istifadə edilməsinə ehtiyac olduqda Məhkəmə-Hüquq Şurasının təklifi ilə onun səlahiyyət müddəti 70 yaşınadək artırıla bilər.

Qiymətləndirmə nəticəsində hakimin fəaliyyətində peşəkar çatışmazlıq aşkar edilərsə, onun səlahiyyətləri uzadılır.

Hakimin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi, bir qayda olaraq, üç ildə bir dəfə Məhkəmə-Hüquq Şurası tərəfindən ədalət mühakiməsinin təkmilləşdirilməsi, hakimlərlə tədris prosesinin düzgün qurulması, habelə onların vəzifəyə irəli çəkilməsi, hakimlik və sədrlik fəaliyyətini davam etdirməyə yararlıqlarının müəyyən edilməsi məqsədilə aparılır.

İşə baxılan zaman hakimlərin səlahiyyət müddəti başa çatarsa, onların səlahiyyəti həmin işə baxılıb qurtaranadək davam edir.

Hakimlər müstəqillik, dəyişməzlik, toxunulmazlıq, öz mənafelərini təmsil edən təşkilatlarda birləşmək, eləcə də dövlət tərəfindən təhlükəsizliyinin, mülkiyyətinin qorunması və sosial müdafiə hüquqlarına malikdirlər.

Hakimlər, həmçinin aşağıdakı *hüquqlara* malikdirlər:

- qanunla üzərlərinə qoyulmuş vəzifələrin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar öz sərəncamlarının yerinə yetirilməsini vəzifəli şəxslərdən, fiziki və hüquqi şəxslərdən tələb etmək;

- qanun pozuntularının törədilməsinə kömək göstərən səbəb və şəraitin aradan qaldırılması haqqında dövlət orqanlarına, digər təşkilatlara və vəzifəli şəxslərə təqdimatlar vermək;

- ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar vəzifəli və digər şəxslərdən məlumatlar almaq;

- intizam məsuliyyətinə cəlb edilməsi ilə əlaqədar şikayət vermək;

- öz xahişi ilə tutduğu vəzifədən azad olunması barədə ərizə vermək.

Hakimlər Azərbaycan Respublikasının prosessual qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş digər hüquqlara da malikdirlər.

Məsələn, cinayət mühakimə icraatında hakimin səlahiyyətləri CPM-lə müəyyən edilir. Birinci instansiya məhkəməsində cinayət işlərinə və cinayət təqibi ilə bağlı digər materiallara təkbaşma baxan, məhkəmə baxışma hazırlıq görülməsi və ya məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmünün, yaxud digər qərarının icrasının təmin edilməsini həyata keçirən hakim CPM-in müddəaları ilə müəyyən edilmiş məhkəmə səlahiyyətlərindən istifadə edir.

Mülki-prosessual qanunvericiliyində hakimlərin mülki işləri və iqtisadi mübahisələri kənar müdaxilə təsirindən azad şəraitdə həll etdiyi, mülki işlərə və iqtisadi mübahisələrə birinci instansiya məhkəmələrində hakim tərəfindən təkbaşma baxıldığı göstərilir.

Dövlət orqanları, idarə, müəssisə və təşkilatlar, hüquqi şəxslər, habelə vəzifəli şəxslər hakimlərin ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi ilə bağlı tələblərini və sərəncamlarını yerinə yetirməyə borcludurlar. Bu tələb və sərəncamların yerinə yetirilməməsi qanının vericilikdə nəzərdə tutulmuş

məsuliyyətə səbəb olur. Məsələn, İXM-in 311, 313, 313.1-ci maddələri; CM-in 286, 306-cı maddələri.

"Məhkəmələr və hakimlər haqqında" Qanunun 99-cu maddəsinə əsasən, hakimlər aşağıdakı *vəzifəhri* yerinə yetirməlidirlər:

- ədalət mühakiməsini həyata keçirərkən qanunların tələblərinə dəqiq və dönmədən əməl etmək, məhkəmə fəaliyyətinin mənəvi və tərbiyəvi təsirini təmin etmək, ədalətli və qərəzsiz olmaq;

- müşavirə otağının sirrini qorumaq, qapalı məhkəmə iclaslarında müəyyən olunmuş məlumatları gizli saxlamaq;

- ədalət mühakiməsinin nüfuzuna, hakimin yüksək adına, şərəf və ləyaqətinə xələl gətirən hər hansı hərəkətdən çəkinmək.

Hakimlərin digər vəzifələri Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən olunur.

Hakim ədalət mühakiməsini həyata keçirərkən baxılan məsələ üzrə yekun qərar qəbul edilənədək həmin qərara dair fikir bildirməməlidir. Hakimlər məhkəmə icraatına hazırlıq dövründə və məhkəmə icraatı zamanı işlə bağlı şəxslərin qəbulunu həyata keçirmirlər.

Hakimlərin Etik Davranış Kodeksi hakimlik fəaliyyətinin etika prinsiplərinin və standartlarının toplusudur. Kodeks hakimlər üçün spesifik əxlaq və ədəb tələblərini, onların peşəkar etika məsələlərini, iş fəaliyyətindən kənar davranışını nizamlayır, peşə fəaliyyətinə münasibətini müəyyən edir.

"Hakimlərin Etik Davranış Kodeksi" Məhkəmə-Hüquq Şurasının 22 iyun 2007-ci il tarixli qərarı ilə təsdiq edilmişdir.

"Məhkəmələr və hakimlər haqqında" Qanunun 105-1-ci maddəsinə əsasən, hakimlər ümumi maraqlar əsasında birləşərək, könüllülük və üzvlərin hüquq bərabərliyi prinsipləri əsasında öz *ictimai birlikhrini (assosiasiyalar)* təsis edə bilərlər. Bu birliklərin fəaliyyətinin əsas məqsədləri hakimləri birləşdirməkdən, onların müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsindən, məhkəmə-hüquq islahatlarının dərinləşdirilməsinə kömək etməkdən ibarətdir.

Hakimlərin həvəsləndirilməsi, səlahiyyətlərinə xitam verilməsi və intizam məsuliyyətinə cəlb edilməsi "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" və "Məhkəmə - Hüquq Şurası haqqında" Qanunlarla tənzimlənir.

Hakimlər vəzifələrini nümunəvi yerinə yetirdikdə, uzun müddət qüsursuz işlədikdə, habelə digər nailiyyətlər qazandıqda Məhkəmə-Hüquq Şurası onların barəsində aşağıdakı *həvəsləndirmə tədbirləri* görür:

- təşəkkür elan etmək;
- mükafat vermək.

Hakimlər barəsində intizam icraatının başlanılmasına dair müraciət aşağıda göstərilən səbəblərdən biri və ya bir neçəsi olduqda edilir:

- fiziki və hüquqi şəxslərin şikayətləri;
- kütləvi informasiya vasitələrində dərc olunmuş məlumatlar;
- işlərə apellyasiya və ya kassasiya instansiyası məhkəmələrində baxılarkən aşkar edilmiş qanun pozuntuları və hakimlər haqqında bu məhkəmələrin çıxardığı xüsusi qərarlar;

- İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin və Azərbaycan Res-

publikasının Konstitusiya Məhkəməsinin qərarlarında əks etdirilmiş qanun pozuntuları;

- hakimlərin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi zamanı və məhkəmə təc-rübəsinin ümumiləşdirilməsi nəticəsində aşkara çıxan qanun pozuntuları;
- intizam icraatının başlanılması barədə müraciət hüququ olan şəxslərin əldə etdikləri digər məlumatlar.

Hakimlər barəsində intizam icraatını başlamaq və onları intizam məsuliyyətinə cəlb etmək yalnız Məhkəmə-Hüquq Şurasının səlahiyyətlərinə aiddir.

Məhkəmə-Hüquq Şurası aşağıdakı hallarda intizam icraatına xitam verir:

- hakimin hərəkətində pozuntu müəyyən edilmədikdə;
- hakim haqqında intizam icraatı intizam pozuntusunun aşkar edildiyi gündən keçən bir il və törədildiyi gündən keçən üç il müddətində başlamadıqda;
- işin halları və qanun pozuntusunun dərəcəsi nəzərə alınaraq müzakirə ilə kifayətlənməklə də intizam icraatına xitam verilə bilər.

İntizam icraatı üzrə Məhkəmə-Hüquq Şurasının qərarı səsvermədə iştirak edən hakim üzvlərinin sadə səs çoxluğu ilə qəbul edilir. İntizam icraatı üzrə səsvermə məsuliyyət məsələsinə baxılan hakimin, intizam icraatının başlanması haqqında müraciətlə çıxış etmiş şəxsin, habelə dəvət olunmuş şəxslərin iştirakı olmadan keçirilir. Səslər bərabər bölündükdə hakim intizam məsuliyyətinə cəlb edilmir. İntizam icraatı üzrə qərarın nəticəvi hissəsi dərhal açıq elan edilir. Əsaslandırılmış qərarlar isə on (10) gün müddətində tərtib edilir.

Qəbul olunmuş qərarın surəti intizam məsuliyyəti məsələsinə baxılan hakimə və intizam icraatının başlanılması barədə müraciət etmiş şəxsə qərar tərtib olunduqdan sonra üç (3) gün ərzində təqdim edilir.

İntizam məsuliyyəti məsələsinə baxılmış hakim və bu barədə müraciət etmiş şəxs intizam icraatı üzrə iclasın protokolu ilə onun tərtibindən sonra tanış ola bilərlər.

Məhkəmə-Hüquq Şurası intizam icraatı üzrə aşağıdakı qərarlardan birini qəbul edir:

- hakimə irad tutulması haqqında;
- hakimə töhmət verilməsi haqqında;
- hakimin vəzifədə aşağı salının ası barədə Azərbaycan Respublikası-nın Prezidentinə təklif verilməsi haqqında;
- hakimin iş yerinin dəyişdirilməsi barədə Azərbaycan Respublikası-nın Prezidentinə təklif verilməsi haqqında;
- hakimin səlahiyyətlərinə xitam verilməsi barədə Azərbaycan Res-publikasının Prezidentinə təklif verilməsi haqqında;
- intizam icraatına xitam verilməsi haqqında.

"Məhkəmələr və hakimlər haqqında" AR Qanununun 111-1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hakimlərin intizam məsuliyyətinə cəlb edilməsinin əsaslarından asılı olaraq hakimlərə, bir qayda olaraq, aşağıdakı cəzalardan biri verilir:

- hakim etikasının pozulmasına görə - hakimə irad tutulur və ya töhmət

verilir, yaxud hakimlərin iş yerinin dəyişdirilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təklif verilir;

- əmək və icra intizamı haqqında qanunvericiliyin tələblərinin pozulmasına görə - hakimə irad tutulur və ya töhmət verilir, yaxud hakimin iş yerinin dəyişdirilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təklif verilir;

- "Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında" AR Qanununun 5.1-ci maddəsi ilə müəyyən edilmiş maliyyə xarakterli tələblərə əməl edilməsinə görə - hakimə irad tutulur və ya töhmət verilir;

- "Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında" AR Qanununun 9-cu maddəsində göstərilən korrupsiya ilə əlaqədar hüquqpozmalara törədilməsinə görə hakimə töhmət verilir və ya hakimin iş yerinin dəyişdirilməsi, yaxud hakimin vəzifədə aşağı salınması barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təklif verilir;

- hakim adına ləkə gətirən hərəkətlərə yol verilməsinə görə hakimə irad tutulur və ya töhmət verilir, yaxud hakimin vəzifədə aşağı salınması barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təklif verilir.

İntizam məsuliyyətinə cəlb edilmə haqqında qərardan şikayət verilməmişsə, o qəbul edildiyi vaxtdan iyirmi (20) gün sonra qüvvəyə minir.

Həmin müddət ərzində intizam məsuliyyətinə cəlb edilmə haqqında Məhkəmə-Hüquq Şurasının qərarından Ali Məhkəmənin Plenumuna şikayət verilə bilər.

Ali Məhkəmənin Plenumu üç (3) ay müddətində şikayətə baxıb Məhkəmə-Hüquq Şurasının qərarını qüvvədə saxlayır, ləğv edir və ya ona dəyişikliklər edir və öz qərarını Şuraya təqdim edir. Ali Məhkəmənin Plenumunun qərarı qətidir. İntizam məsuliyyətinə cəlb edilmə haqqında Məhkəmə-Hüquq Şurasının qərarlarından verilmiş şikayətlərə Ali Məhkəmənin Plenumunda baxılarkən həmin qərarlarla bağlı Məhkəmə-Hüquq Şurasının iclaslarında səsvermədə iştirak etmiş Şuranın üzvləri Plenumun iclaslarında səsvermədə iştirak etmirlər.

İntizam icraatının başlanılması barədə Məhkəmə-Hüquq Şurasına aşağıdakılar müraciət edə bilərlər:

- Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin sədri, apellyasiya məhkəmələrinin sədrləri, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin sədri və Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi öz səlahiyyətləri daxilində "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" Qanunla müəyyən edilmiş səbəblər və intizam məsuliyyətinə cəlb edilmə əsaslarının əlamətləri olduqda;

- fiziki və hüquqi şəxslər hakimlər tərəfindən "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" Qanunun 111-1-ci maddəsinin altıncı abzasında hakimlər üçün müəyyən edilmiş intizam məsuliyyətinə cəlb edilməsi əsasının ("Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında" AR Qanununun 9-cu maddəsində göstərilən korrupsiya ilə əlaqədar hüquqpozmalar törətdikdə) əlamətləri haqqında məlumatlar olduqda;

- Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin sədri birinci, apellyasiya və kassasiya instansiyaları məhkəmələrinin hakimləri haqqında;

- apellyasiya məhkəmələrinin sədrləri müvafiq apellyasiya məhkəmələrinin hakimləri, habelə həmin məhkəmələrin ərazi yurisdiksiyasına aid edilmiş birinci instansiya məhkəmələrinin hakimləri haqqında;

- Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin sədri həmin məhkəmənin hakimləri və Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin yurisdiksiyasına aid edilmiş birinci instansiya məhkəmələrinin hakimləri haqqında;

- Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi birinci və apellyasiya instansiyası məhkəmələrinin hakimləri haqqında.

Məhkəmə-Hüquq Şurası intizam icraatının başlandığı gündən üç (3) ay müddətinə məsələni, bir qayda olaraq, hakimin iştirakı ilə araşdırır və qərar qəbul edir. İntizam icraatının başlanmaasına səbəb olmuş məsələ üzrə Məhkəmə-Hüquq Şurasının sədri tərəfindən Şuranın hakim üzvləri sırasından məruzəçi təyin olunur. Məruzəçi daxil olmuş materialları Məhkəmə-Hüquq Şurası Aparatının əməkdaşlarını cəlb etməklə araşdırır, nəticəsi üzrə hazırladığı məruzəni və məsələ ilə bağlı Məhkəmə-Hüquq Şurasının iclaasına dəvət olunması məqsədə müvafiq hesab olunan şəxslər barəsində təklifmi Şuranın sədrinə təqdim edir. Sədr məsələni Məhkəmə-Hüquq Şurasının iclaasına çıxarır.

Məhkəmə-Hüquq Şurasının üzvlərinə və dəvət olunan şəxslərə iclasa ən gec üç gün qalmış iclasın tarixi, vaxtı və yeri barədə xəbər verilir, bu müddətdə Məhkəmə-Hüquq Şurasının üzvləri iclasın gündəliyi və baxılması nəzərdə tutulmuş materiallar ilə tanış edilirlər.

İntizam məsuliyyəti məsələsinə baxılan hakim iclasa ən gec beş (5) gün qalmış Məhkəmə-Hüquq Şurasının iclasının tarixi, vaxtı və yeri barədə xəbərdar edilməlidir. Bu hakimə iclasın günü barəsində müvafiq qaydada xəbər verilmədikdə və ya o, üzrlü səbəblərdən Məhkəmə-Hüquq Şurasının iclaasına gəlmədikdə məsələyə baxılması təxirə salmır. İclasın günü barədə müvafiq qaydada xəbərdar edilmiş və materiallarla tanış edilmiş hakim üzrsüz səbəblərdən iclasa gəlmədikdə Şura məsələyə onun iştirakı olmadan baxır. Hakimin materiallarla tanış olmaqdan və ya iclasa gəlməkdən imtinası rəsmiləşdirilir.

İntizam icraatı üzrə Məhkəmə-Hüquq Şurasının iclası Şuranın səsvermədə iştirak etmək hüququ olan hakim üzvlərinin (5) beşi iştirak etdikdə səlahiyyətli sayılır. Məhkəmə-Hüquq Şurasının sədri təyin olunmuş vaxtda iclası açır, gündəliyi elan edir, dəvət olunmuş şəxslərin gəlmələrini yoxlayır, iştirak etməyənlərin gəlməmələrinin səbəblərini araşdırır, materiallara baxılmasının mümkünlüyü məsələsini müzakirə edir, Şura üzvlərinə etirazın olub-olmamasını müəyyənləşdirir.

Məhkəmə-Hüquq Şurasının iclasında intizam icraatı üzrə məsələyə baxılması materiallar üzrə yoxlama aparmış məruzəçinin məruzəsi ilə başlanır. Bundan sonra intizam məsuliyyəti məsələsinə baxılan hakim və iclasa dəvət edilmiş şəxslər dinlənilir, verilmiş vəsatətlərə baxılır, zəruri sənədlər və materiallar tədqiq edilir, araşdırma aparılır, nəticələr müzakirə edilir. Məhkəmə-Hüquq Şurası intizam icraatı üzrə qərar qəbul edərkən faktlara və

əhəmiyyət kəsb edən hallara, hakimin yol verdiyi hərəkətin xarakterinə, ağırlıq dərəcəsinə və nəticəsinə əsaslanır.

Hakimlər cəza verildiyi gündən bir (1) il ərzində yenidən intizam məsuliyyətinə cəlb edilməmişsə, intizam məsuliyyətinə cəlb edilməmiş sayılırlar.

Hakimlərin maddi və sosial təminatı "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" Qanunun XIX fəslində (106-109-cu maddələrdə) öz əksini tapmışdır.

Hakimlik stajının hər 5 ilinə görə, həmçinin elmi dərəcəyə görə hakimlərə hər ay vəzifə maaşlarının 15 faizi həcmində (45 faizdən çox olmamaq şərti ilə) əlavə haqq verilir. Hakimlərə hər il 40 təqvim günü müddətində məzuniyyət verilir və onlara məzuniyyətə çıxdığı vaxt 2 aylıq vəzifə maaşı məbləğində məzuniyyət haqqı verilir.

Hakimlərin həyatı və sağlamlığı dövlət büdcəsi hesabına onların 5 illik əmək haqqı məbləğində sığorta verilir.

Hakimlərə müalicə olunmaları üçün onların 2 aylıq əmək haqqı məbləğində müəyyən edilmiş qaydada pul təminatı verilir.

Beləliklə, məhkəmə hakimiyyətinin tam bərqərar olunmasında ən böyük qüvvə hakimlərin özləridir. Hakim tutduğu vəzifəyə, təmsil etdiyi orqana, ilk növbədə isə özünə hörmət etməli, hakim admı uca tutmalı, ona layiq olduğunu sübuta yetirməli və haqqın, ədalətin qarantı olduğunu əməli ilə təsdiq etməlidir.

Nəticə

Hakimiyyətin bölünməsi prinsipinə uyğun olaraq, məhkəmə hakimiyyəti müstəqildir və o, hakimiyyətin başqa qollarından asılı olmadan həyata keçirilir.

Müasir dövrdə məhkəmə fəaliyyəti dövlətin Konstitusiyaya quruluşunun əsaslarının, fiziki və hüquqi şəxslərin hüquqlarının və maraqlarının müdafiəsinin təmin edilməsinə yönəldilmişdir. Məhkəmə hakimiyyəti əsas tarazlaşdırıcı mexanizm kimi dövlət hakimiyyəti sistemində qanunvericilik və icra hakimiyyətləri ilə birlikdə dövlətin ali məqsədi olan insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin olunmasında mühüm rol oynayır.

Məhkəmə hakimiyyəti məhkəmə icraatı adlanan müxtəlif üsullarla həyata keçirilir, özünəməxsus əlamətlərə malikdir. Ədalət mühakiməsini həyata keçirən məhkəmələr müxtəlif instansiyalara (birinci, apellyasiya və kassasiya) bölünür ki, hər bir instansiya məhkəmə hakimiyyətinin müəyyən funksiyasını yerinə yetirir.

Qanunla hakim vəzifəsinə namizədlərə yüksək tələblər qoyulmuş, bu namizədlərin seçilməsi üçün MəhkəməHüquq Şurası yaradılmış və həmin Şuranın Əsasnaməsinə uyğun olaraq bu namizədlər müsabiqə və şəffafliq prinsipi əsasında seçildikdən sonra qanuna uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi və ya Prezidenti tərəfindən təyin edilirlər. Namizədlərə geniş hüquq və vəzifələr verilməklə yanaşı, onların məsuliyyətə cəlb edilmələri qaydaları da qanunvericiliklə nizamlanmışdır.

Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində andlı iclasçılar qismində vətəndaşların iştirakları da nəzərdə tutulmuşdur.

Biz yuxarıda göstərilən məsələləri ətraflı nəzərdən keçirsək də, məhkəmə sistemində daxil olan ayrı-ayrı məhkəmələrin səlahiyyətlərini növbəti mövzularda ətraflı öyrənəcəyik.